

Ö

ع ا

ÖÇ

(bk. İNTİKAM).

ÖDÜNÇ

(bk. KARZ).

ÖFKE

(bk. GAZAP).

ÖGEDEY HAN

(ö. 639/1241)

Cengiz Han'ın yerini alan
Moğol büyük hanı
(1229-1241).

Muhtemelen 1186 yılında doğdu. Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî onun asıl isminin Ögedey (Ögödey, Ogaday, Oktay) olmadığını, “yükseliş” anlamına gelen bu ismi sonradan aldığını söyler (*Câmi'ü't-tevârih*, I, 618). Cengiz Han'ın üçüncü oğlu olup Cuci ve Çağatay'ın küçük kardeşi, Tuluy'un ağabeyidir. Gençlik yıllarından itibaren Cengiz Han'ın çeşitli seferlerine katıldı. 1220 yılı başlarında Otrar kuşatmasını yürüttü ve yaklaşık beş ay sonra Kayır Han'ın mukavemetini kırarak şehri ele geçirdi. Mâverâünnehir'in kontrol altına alınmasının ardından Çağatay'la birlikte Hârizm üzerine gönderildi, daha sonra Herat ve çevresindeki harekâtı yönetti. 1221'de Gazne'yi zaptetti. Babasının sağlığında ülkenin iç işlerinden de sorumlu idi. Cengiz Han, ölümünden önce imparatorluğu Moğol veraset kurallarına göre oğulları arasında paylaşırken Balkaş'ın doğu ve kuzeydoğusunu, İmlil ve Tarbagatay dağlarını, Kara İrtiş nehrini ve Urungu bölgesini Ögedey'e bıraktı ve mülâyim karakteri, şefkatli tutumuyla ön plana çıkan bu oğlunu veliaht tayin etti. Cengiz Han'ın ölümünün (1227) ardından töre gereği bu tayinin kurultayca onaylanmasına kadar devleti Tuluy yönetti. Ögedey ancak 1229 yılı ilkbaharında, Kelüren (Kerülen) nehrindeki Kodege adasında toplanan büyük kurultaydan sonra ağabeyi Çağatay ile amcası Otçigin Noyan tarafından görkemli bir cü-

lûs töreninin ardından “büyük han” unvanıyla tahta oturtuldu.

Genel af ilân eden Ögedey pek çok ih-sanda bulundu. İç yönetimi yeniden düzenledikten sonra uzun zamandır duraklayan seferleri tekrar başlattı. Cengiz Han zamanında planlanan Yakınoğu seferi için 1231 yılında Curmagun Noyan'ı İran'a gönderirken kendisi Çin'e yürüdü. Curmagun Noyan, Yassıçimen'de I. Alâeddin Keykubad'ın karşısında hezimete uğrayıp eski gücünü kaybeden Celâleddin Hârizmşah'ı yendi, böylece Yakınoğu'da Moğol hâkimiyetinin önünü açtı. Mugan ve Arrân'a yerleşen Curmagun Diyarbekir ve Mardin'i, 1232'de Gürcistan'ı, 1235'te Gence'yi ve ardından ikinci defa Gürcistan'ı ele geçirdi. Aynı yıl Ögedey de Kuzey Çin'de bulunan Kin Devleti'nin başşehri Kai-fong-fu'yu uzun bir kuşatmadan sonra zaptetti, ardından Song Devleti'ne karşı üç ayrı ordudan oluşan yeni kuvvetler gönderdi. Bu kuvvetlerin önemli başarılar elde etmesine rağmen Çin'in istilâsı onun zamanında tamamlanamadı. Diğer bir ordu Kore'nin tamamını Moğol hâkimiyeti altına aldı. Ögedey, doğuda ve batıda kazanılan bu başarıların ardından 1236'da Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubad'a bir yarlık göndererek kendisine tâbi olmasını istedi ve görünüşe göre bu teklif kabul edildi (İbn Bîbî, I, 448-451). Aynı yıl Ögedey üçüncü cepheyi Deştikıpçak'ta açtı. Kendi oğulları Güyük ve Kadaan başta olmak üzere pek çok Moğol şehzadesinin katıldığı ve Cuci'nin oğlu Batu kumandasında yolladığı güçlü ordu hiçbir ciddi direnişle karşılaşmadan buradan Avrupa'ya girip Viyana önlerine kadar Avrupa'nın önemli bir kısmını istilâ etti. Dördüncü cephe ise Tâir Bahadır'ın görev aldığı Gür, Gazne ve Afganistan'dı; Herat, Sistan ve Lahor dahil bütün bölge ele geçirildi (1241-1242).

Ögedey, kılıçla fethedilen ve harabeye çevrilen geniş ülkelerde iç yönetimin düzenlenmesini Çin ve Türkistan'da Mahmud

Yalavaç ve oğlu Mesud, İran'da Cintimur ve Körköz gibi bürokratlar vasıtasıyla yaptı. Mahmud Târâbî'nin Buhara'daki tehlikeli isyanı bir tarafa bırakılırsa bu geniş topraklarda Moğol hâkimiyetini tehdit edebilecek ciddi bir muhalefet hareketi ortaya çıkmadı. Bu durum, Cengiz Han zamanında başlayan ve nisbeten azalmakla birlikte Ögedey döneminde de yaşanan katliam ve tahribatın yaralarının bir dereceye kadar sarılmasını sağladı. İçeride ve dışarıda ciddi bir problemle karşılaşmayan Ögedey'in dâhilî siyasetteki en önemli icraatı maliye, haberleşme ve posta işlerinin teşkilâtlandırılmasıdır. O da Cengiz Han gibi imparatorlukta iç istikrarın kurulmasının vergi işlerinin düzenlenmesine ve merkezle taşra arasında sıkı bir irtibatın tesisine bağlı olduğunu biliyordu. Ayrıca göçebe hayat tarzının rahatlıkla devam ettirilebilmesi için tedbirler aldı.

Yaklaşık on iki yıllık icraatının genel bir değerlendirmesini yaptığı 1240 yılının yedinci ayındaki kurultayın ardından Ögedey Han 11 Aralık 1241 tarihinde alkol komasına girerek öldü. Cesedi Yukarı İrtiş'teki karlı Bıldâk-Kâsîr dağına gömüldü (Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, I, 674). Ögedey önce üçüncü oğlu Küçü'yü (Koşi), Küçü'nün genç yaşta ölümünden sonra onun büyük oğlu Şiremün'ü veliaht tayin etmişti. Fakat ölümünün ardından birinci eşi Töregene (Turakina) Hatun kurultayın toplanarak yeni hanı seçmesine kadar yaklaşık beş yıl idareye hâkim oldu ve Şiremün'ün yerine kendi oğlu Güyük'ü seçtirmeyi başardı (1246).

Ögedey Han çağdaş İslâm kaynaklarının da belirttiği gibi mutedil, cömert ve şefkatli bir hükümdardı (Cûzcânî, II, 151-153; Cüveynî, s. 193-196). İmara önem vermiştir. Eski Ordubalık yakınlarında Karakorum'un kurulması ve çeşitli yerlerde su kuyularının açılması onun dönemine rastlar. Ögedey aile üyelerinin idareye aktif katılımına dayanan bir siyaset takip etmiş, ortak yönetim geleneklerine sadık kaldığı gibi önemli kararlarda özellikle ağabeyi Çağatay'a başvurmuş, zaman zaman düzenlediği büyük kurultaylarda icraatı hakkında açıklamalar yapmıştır. Kaynaklarda onun İslâm'a ilgisinden ve müslümanlara karşı yakınlığından bahsedilmektedir. Ancak Moğol hükümdarlarının pek çoğu

gibi o da içkiye aşırı düşküdü. Dört hanımı, altmış kadar câriyesi ve beşi Töre-gene Hatun'dan olmak üzere yedi oğlu var-dı. Güyük'ün ölümünden sonra büyük han-lık her ne kadar Batu'nun nüfuzu ile Tuluy soyuna geçmişse de Ögedey'in neslinden gelen hanlar Kâbil ve Kuzey Hindistan'da bir süre hükümdarlık yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Doerfer, *TMEN*, I, 167-169; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsri*, II, 151-170; İbn Bibî, *el-Evâmîrü'l-Alâiye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 448-451; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1998, s. 95, 98, 147, 155, 180-228, 240-241, 445; *Moğolların Gizli Tarihi* (trc. Ahmet Temir), Ankara 1986, s. 97, 145, 178-205; Ebül-Ferec, *Târih*, II, 522-547; a.m.f., *Târihu Muhtasarî'd-düvel* (trc. Şerefeddin Yalıtkaaya), İstanbul 1941, s. 6, 15-17, 21; Reşidüddin Faz-lullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. M. Rû-şen – Mustafa Müsevî), Tahran 1373 hş., I, 617-705; Benâkîti, *Târih* (nşr. Ca'fer-i Şiâr), Tahran 1348/1969, s. 382-391; Şebânkâreyî, *Mecma'u'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 245-256; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâli-kü'l-ebşâr: Das Mongolische Weltreich* (nşr. ve trc. K. Lech), Wiesbaden 1968, s. 99-102, 213-215, 219; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 583-587; Mîrhând, *Ravzatü's-safâ*, V, 62-64, 137-143; Hândmîr, *Hâbibü's-siyer* (nşr. M. Debîr-i Si-yâki), Tahran 1362 hş., III, 47-55; Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi* (trc. H. D. Andreaşyan), İstanbul 1954, s. 7-16; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1956, s. 247, 253-254, 272-274; Şîrin Beyânî, *İrân der Berhord-i bâ Mo-gül*, Tahran 1353 hş., s. 9-28; V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (haz. Ka-zım Yaşar Koprıman – İsmail Aka), Ankara 1975, s. 245-253; a.m.f., *Moğol İstilasına Kadar Tür-kistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 567-593; B. Spuler, *Die Mongolen in Iran*, Lei-den 1985, s. 33-36 (aynı eserin tercümesi için bk. Spuler, *İrân Moğolları*, s. 42-51); Abbas İkbâl, *Târih-i Moğul*, Tahran 1364 hş./1985, s. 135-151; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1993, s. 250-265; Leo de Hartog, *Genghis Khan: Conqueror of the World*, London 1989, bk. İndeks; Ch. Melville, "The İlk-hân Öljieiti's Conquest of Gilan (1307): Rumour and Reality", *The Mongol Empire and its Legacy* (ed. R. Amitai Preiss – D. D. Morgan), Leiden-Bos-ton 1999, s. 73-125; D. O. Morgan, "Ögedey", *El²* (İng.), VIII, 162-163; Mustafa Müsevî, "Ög-tây", *DMBİ*, X, 446-447.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

ÖGEL, Bahaeddin
(1924-1989)

Türk kültür tarihçisi.

Elazığ'ın Çarşı mahallesinde doğdu. Ba-bası Harput eşrafından Mehmed Şemsed-din Bey, annesi Nâdire Hanım'dır. İlk ve orta okulu Elazığ'da, liseyi Malatya'da oku-du. 1941 yılında girdiği Ankara Üniversite-

si Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bö-lümü'nden mezun olduğu yıl Erzurum Li-sesi'ne öğretmen olarak tayin edildi (1945). *Erzurum Anıtlarında Altay-Türk Sana-tının İzleri* adlı ilk kitabıyla *Ülkü Mec-muası*'nda yayımlanan "Erzurum Tavan İşleri" ve "Erzurum Evleri" adlı makalele-rini burada kaleme aldı. IV. Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu "İslâm'dan Önceki Türk Devletlerinde Timar Sistemi" başlık-lı tebliğini beğenen M. Fuad Köprülü'nün aracılığı ile 4 Kasım 1947 tarihinde Anka-ra Hasanoğlan Köy Enstitüsü tarih öğret-menliğine tayin edildiyse de enstitünün bazı bölümlerinin kapatılması yüzünden kararnameyi dokuz gün sonra iptal edildi. Bunun üzerine görevinden istifa etti (17 Kasım 1947). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakül-tesi'nde Alman Sinolog W. Eberhard'ın da-nışmanlığında hazırladığı *Uygur Devleti'nin Kuruluşu* adlı doktora tezini tamam-lamasının (1948) ardından mezun olduğu bölüme asistan tayin edildi (27 Ekim 1948).

Askerlik görevinden sonra 1953'te gittiği İrân'da Türk İslâm tarihi açısından önemli şehirlerde dört ay boyunca araştırma ve incelemeler yaptı. Yurda dönünce kazan-mış olduğu bursla bir yıllığına Almanya'ya gitti. 1953-1954 yıllarında Hamburg Üniversitesi'nde B. Spuler, O. Franke, A. von Gabain gibi Türk tarihi uzmanlarının yanında çalıştı. 18 Kasım 1955'te "Liao Devrinden Önceki Kitanlar" konulu teziyle doçent unvanını aldı. 1959-1961 yıllarında Almanya'da ilmi araştırmalarda bulundu. Tayvan hükümetinin bursuyla 1962-1963'te Taipei'deki National Cheng-Chi Üniver-sitesi'nde çalışma yaptı. Temmuz 1963'te Japonya'ya geçti. Orta Asya uzmanı Ja-pon tarihçileriyle tanıştı. Taipei'de bulun-duğu sırada hazırlayıp profesörlük takdim tezi olarak sunduğu *Sino-Turcica* adlı eseriyile 27 Ocak 1965 tarihinde profesör oldu. Ankara Üniversitesi'ndeki görevinin yanı sıra Ondokuz Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi, Kara Harp Okulu ve Türk İnkı-lâp Tarihi Enstitüsü'nde, Gazi, Selçuk ve Fırat üniversitelerinde Türk kültür tarihi ve siyasî tarih konularında dersler verdi. 22 Ekim 1984'te tayin edildiği Tarih Bölü-mü başkanlığından 7 Mayıs 1986'da istifa etti. Türk Tarih Kurumu'nun aslı üyesi olan Bahaeddin Ögel 7 Mart 1989'da Ankara'da vefat etti. Cenazesi 9 Mart'ta Kocatepe Camii'nde kılınan namazdan sonra Karşı-yaka Mezarlığı'na defnedildi.

Almanca, İngilizce, Fransızca, Farsça, Çince, Moğolca ve Rusça bilen Bahaeddin Ögel, İslâmiyet öncesi Türk siyasî ve özel-likle kültür tarihi üzerinde yaptığı çalışma-

Bahaeddin
Ögel

larla tanınır. Ögel, kültür tarihi çalışmaları-nda Türk kültürünü zaman ve mekân açısından bütün derinlik ve genişliğiyle ele almış, bir bütün olarak gördüğü bu kül-türün köklerinin Orta Asya'da olduğunu, dallarının ise Avrasya'ya yayıldığını belirte-rek köklerle dallar arasındaki bağların or-taya konulması gerektiğini vurgulamıştır. Onun yaptığı ilmî çalışmalarda Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet çizgisini esas aldığı görülmektedir. Yirmi cilt halin-de planlayıp ancak dokuz cildini tamam-layabildiği *Türk Kültür Tarihine Giriş* adlı eserinde Türkler'de köy ve şehir ha-yatını, ziraat ve yemek kültürünü, tuğ, bayrak, ordu, mehter, aile ve halk müsi-kası aletleri gibi konuları bütün ayrıntıla-ryla inceleyen Ögel, Türk kültür tarihiyle ilgili araştırmaların XIX. yüzyılın sonları-nda sinologlar, diğer yabancı tarihçiler ve filologlar tarafından başlatılmasını bir ta-lahsızlık olarak nitelermiş, yabancı araştı-rmacıların Türk kültürünün özelliklerinden habersiz oldukları için tesbit ve değerlen-dirmelerinde hata yapabildiklerini, bu se-beple Türk tarihi araştırmalarının Türk bi-lim adamlarınca yapılmasının gerekliliğini her fırsatta dile getirmiştir.

Eserleri. *Erzurum Anıtlarında Altay-Türk Sanatının İzleri* (Erzurum 1947); *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi: Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre* (Ankara 1962); *Sino-Turcica Çin-giz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri* (Taipei 1964); *Türk Kültü-rünün Gelişme Çağları* (İstanbul 1971); *Türk Mitolojisi* (I-II, Ankara 1971 - 1989); *Türk Kültür Tarihine Giriş* (I-IX, Ankara 1978-1987); *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi* (I-III, Ankara 1981); *Türklerde Devlet Anlayışı: 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar* (Ankara 1982). Bahaeddin Ögel'in Türk Tarih Kurumu *Belleten*'i ile *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, *Vakıflar*, *Türk Kültürü* ve *Millî Kültür* dergilerin-